

Jan Gurba

"Eneolit i bronzowyj vek Ukrainy. Issledovanija i materiały", Kiev 1978 : [recenzja]

Rocznik Lubelski 22, 137-139

1980

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

R E C E N Z J E I O M Ó W I E N I A

Eneolit i bronzowy vek Ukrainy. Issledovanija i materialy,
Kiev 1978, ss. 260, il.

Badacze zajmujący się pradziejami wschodniej Polski z ogromnym zainteresowaniem śledzą wyniki prac archeologicznych na Ukrainie. Są one szczególnie ważne ze względu na silne wzajemne oddziaływanie kulturowe między Europą Wschodnią i Środkową, istniejące już w czasach starożytnych.

Sygnalizowana publikacja zawiera 16 prac poświęconych eneolitowi i epoce brązu na obszarze Ukrainy i sąsiednich terytoriów. Prace 18 autorów ułożone są w zasadzie w porządku chronologicznym. W sześciu omówiono różnorodne zagadnienia eneolitu, w dziewięciu — epoki brązu. Jedynie artykuł D. J. Telehina *O głównych pozycjach ułożenia zmarłych w epoce wspólnoty pierwotnej na terenie europejskiej części ZSRR* (s. 5—21) obejmuje również materiały pochodzące i z epoki kamienia. Autor na podstawie zestawień form wydziela trzy zasadnicze pozycje ułożenia zmarłych w grobach oraz połączone w jedną sztuczną grupę inne formy pochówków nie mieszczących się w wydzielonych typach (ryc. 1, tabl. na s. 17—19) i próbuje prześledzić przyczyny i zasady zmian zachodzących w obrządku pogrzebowym. Zainteresowanych należy odesłać do wyników pracy J. Kowalczyka *Obrządek pogrzebowy w młodszej epoce kamiennej na ziemiach polskich* („Sprawozdania PAU”, t. 52, 1951, s. 931—933).

I. A. Pisiłaryj, A. A. Krotowa i T. N. Kłoczko publikują materiały ze *Zbiorowego grobu eneolitycznego z Woroszyłowgradu* (s. 21—28), zawierającego szczątki trzech mężczyzn. Grób z ochrą, częściowo zniszczony przez młodszy grób kulturowy grobów jamowych, należy do grupy nowodaniłowskiej kultury średniego Stohu z połowy IV tysiąclecia przed n.e. Cennym uzupełnieniem artykułu jest antropologiczne opracowanie *Czaszek z eneolitycznego cmentarzyska w Woroszyłowgradzie* przez I. D. Potiechinę (s. 29—36).

Pierwszą publikacją unikalnego eneolitycznego zabytku z obwodu dnipropełtrowskiego jest artykuł L. P. Kryłowej *Idol (stela) z Kriesonowki* (s. 36—46), przedstawiający stylizowaną postać mężczyzny, pokrytą rysunkami narzędzi pracy, broni, i sceny polowania. Na lewej płaszczyźnie steli znajduje się wyobrażenie rogatego zwierzęcia i sceny miłosnej między parą ludzi. Analiza stylistyczna rytów i analogie kształtów rysunków toporków do zabytków kultury majkopskiej pozwalają datować stelę na przełom III i II tysiąclecia przed n.e.

Nowe dane do problematyki budownictwa środkowego (B I—B II) okresu kultury trypolskiej przynosi praca Je. W. Cwiek *Budownictwo mieszkalne i rozplamowanie osad kultury trypolskiej* (na podstawie materiałów wykopalisk w Szkarowce, obw. kijowski, s. 46—57). Autorka szczegółowo interpretuje pozostałości po domostwach kultury trypolskiej i omawia próby rekonstrukcji zarówno całych budowli, jak i poszczególnych części budynku. Pozytywnie, choć w ograniczonym te-

rytorialnie zakresie, przyjmuje dyskusyjną tezę K. Zińkowskiego o kilkukondygnacyjnych domostwach kultury trypolskiej (por. Kw. HKM, R. XXII, 1974, s. 145).

W. H. Zbienowicz w artykule *Z zagadnień związków kultury trypolskiej z eneolitycznymi kulturami północnej części basenu Morza Czarnego* (s. 57—69) rozpatruje nowe znaleziska figurek kultury trypolskiej znad dolnego Dniepru, które razem ze znanymi już materiałami świadczą o stopniowym przenikaniu ludności kultury późnotrypolskiej początkowo na wschód od Bohu aż na lewy brzeg Dniepru.

Interesujące *Cmentarzysko kultury środkowego dorzecza Dniepru w uroczysku Strelica* (BSRR) opracował I. I. Artiemienco (s. 69—96). Autor publikuje pełny opis grobów z wyposażeniem; tabelaryczne zestawienie wszystkich grobów ogłoszone było już wcześniej (MIA, nr 148, 1967, s. 103—105). Zabytki brązowe wskazują na związki z Podkarpaciem i Bałkanami. Jednym z datowników są paciorki fajansowe (por. J. Gurba, *Kultura wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej*, „Annales UMCS”, sec. F, XXVIII, 1973, s. 91—92). Groby na cmentarzysku reprezentują dwie fazy chronologiczne, odpowiadające dwóm młodszym fazom rozwoju kultury środkowego dorzecza Dniepru.

Problemy pochodzenia kultury komarowskiej omawia I. K. Swiesznirow (s. 96—118), rozpatrując dyskusyjną sprawę chronologii i wewnętrznej periodyzacji oraz terytorium jej rozprzestrzeniania (por. J. Gurba, *Z badań nad kulturą trzciniecką*, „Studia i Materiały Lubelskie”, t. 5, 1969, s. 62—64). Autor przeprowadza krytykę poglądów M. Florescu i podkreśla genetyczne związki kultury komarowskiej z kulturą ceramiki sznurowej. Na podkreślenie zasługuje wykorzystanie nadzwyczaj bogatej literatury przedmiotu, z polskiej — poza *Pradziejami Polski* J. Kostrzewskiego, W. Chmielewskiego i K. Jażdżewskiego — cytowane są prace Z. Bukowskiego, J. Dąbrowskiego, A. Gardawskiego, J. Kostrzewskiego, Z. Krzaka, J. Machnika, Z. Radziwińskiego i T. Sulimirskiego. Tą samą kulturą zajmuje się G. I. Smirnowa w artykule *Mahała I i niektóre zagadnienia chronologii późnej fazy komarowskiej kultury na Podkarpaciu* (s. 118—135). Stanowisko Mahała I jest obiektem wielowarstwowym, na którym stwierdzono następującą stratyografię: pod poziomem z zabytkami młodszej fazy kultury gawsko-holhradzkiej występują kolejno: jej faza starsza, warstwa kultury Nova i warstwa kultury komarowskiej.

N. N. Czeredniczenko omawia *Bojowe wozy kołowe Eurazji w późnej epoce brązu* (s. 135—150) na podstawie ich wyobrażeń, przedstawionych na ośmiu zabytkach z terenu ZSRR, datowanych na drugą połowę II tysiąclecia przed n.e. Zwraca uwagę na problemy związane z ogromnym rozprzestrzenieniem się wozów: południowe Gobi, Kazachstan, Kirgizja, północna część basenu Morza Czarnego, Węgry, Słowacja, NRF, Szwecja (por. A. Uzarowiczowa, *Ornament na naczyniu kultury pucharów lejkowatych z Ostrowca Świętokrzyskiego*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. XL, 1975, s. 2—12 oraz zebrana tam i odnosząca się do epoki brązu literatura).

T. A. Szapowałow w opracowaniu *Osada kultury grobów zrębowych w Iliczewce nad Siewierskim Dońcem* (s. 150—172) zebrał najważniejsze wyniki badań tej wielowarstwej osady z późnego okresu epoki brązu, na której stwierdzono 13 domostw i 3 budynki gospodarcze. Odkryte zespoły należą do kultury abaszewskiej, wczesnej fazy kultury grobów zrębowych, I i II fazy kultury sabatinowskiej oraz kultury bielezierskiej. W warstwie kultury bondarichańskiej nie stwierdzono śladów domostw. Autor dochodzi do wniosku, że życie na osadzie w Iliczewce trwało bez przerwy ok. 500 lat. Wydaje się jednak, że dotychczasowe odkrycia potwierdzają tylko zakładanie na tym stanowisku osiedli przez kolejno zmieniające się kultury.

Nowe interesujące materiały do poznania problemu rozprzestrzeniania się w późnym okresie epoki brązu ciałopalnego obrządku pogrzebowego przynosi praca W. W. Otroszczenkii *Cmentarzyska ciałopalne ludności kultury grobów zrębowych w dolnym dorzeczu Dniepru* (s. 172—190). Autor zestawiał 23 wypadki ciałopalenia z tego terenu, z których 21 występowało w kurhanach.

S. I. Kruc przedstawia *Antropologiczne cechy ludności kultury grobów zrębowych na terenie Ukrainy* (s. 222—232), opracowane na pełnym — po 1972 rok — zestawieniu szczątków kostnych (17 czaszek kobiecych, 50 — męskich).

S. S. Bieriezanska referuje zagadnienia wydzielonej przez siebie w 1961 r. prasłowiańskiej *Kultury lebedowskiej późnej epoki brązu na obszarze lasostepu Ukrainy w dorzeczu środkowego Dniepru* (s. 190—221). Powstała ona w rezultacie rozwoju lokalnej, sośnickskiej grupy kultury wschodniotrzemieckiej (porównanie elementów obu kultur na s. 216—217) i odgrywała ważną rolę w tworzeniu kultury miłogradzkiej i podhorcewskiej.

Ju. N. Malejew opisuje *Formy odlewnicze z osady Myszkowiczy nad Dniestrem* (s. 232—240), zaliczając je, jak i ceramikę z tego stanowiska, do kultury holihradzkiej.

E. A. Bałahuri publikuje *Nowe dane do historii późnej epoki brązu, na Zakarpaciu* (s. 240—255), zajmując się zwłaszcza genezą kultury Felsőszöcs-Stanowe w dorzeczu górnej Cisy.

Sygnalizowany zbiór artykułów przynosi cały szereg, publikowanych tu po raz pierwszy, materiałów źródłowych do poznania kultury ludów żyjących w południowo-wschodniej Europie w eneolicie i epoce brązu. Zagadnienia przedstawione przez D. Telehina, I. Potiechinę, Je. Ćwiek, I. Artiemienkę, I. Swiesznikowa, G. Smirnową, S. Kruca, S. Bieriezanską i Ju. Malejewa wiążą się ściśle z historią starożytną Polski wschodniej i częściowo zmieniają dotychczas ustalone poglądy na temat charakteru kultury materialnej i duchowej wybranych odcinków pradziejów tej części Europy.

Jan Gurba

Ondrej R. Halaga, *Košice — Balt. Výroba a obchod v styku v východoslovenských miest s Pruskom (1275—1526)*, Košice 1975, ss. 326

Zagadnienia wymiany handlowej pomiędzy strefą karpacką a bałtycką w późnym średniowieczu od dawna interesowały historyków polskich, słowackich, węgierskich i niemieckich. Szczególnie interesujące osiągnięcia badawcze w tym zakresie możemy obserwować w ostatnich latach. Należy do nich zaliczyć również omawianą pracę, przygotowaną przez znanego historyka słowackiego. Przedstawił w niej autor dzieje słowackiej wytwórczości i górnictwa w średniowieczu oraz związki handlowe tamtejszych miast z miastami Pomorza Gdańskiego, a za ich pośrednictwem z Hanżą.

Praca imponuje bogactwem wykorzystanych źródeł. Halaga zbierał informacje do swojej monografii w 31 archiwach i oddziałach rękopisów bibliotek w Czechosłowacji, na Węgrzech, w Austrii, Holandii, Niemieckiej Republice Demokratycznej, Polsce, Republice Federalnej Niemiec i Związku Radzieckim. Wykorzystał liczne wydawnictwa źródłowe oraz bogatą literaturę przedmiotu. Należy tylko żałować, iż w czasie druku omawianej książki zrezygnowano z planowanego dodatku źródłowego, który jak można sądzić z treści jest niezwykle interesujący. Mamy nadzieję,